

АНТИЧНІ ЖАНРИ ЛІРИКИ ЯРА СЛАВУТИЧА

У статті розглядаються класичні жанри лірики українського поета з канадської діаспори Яра Славутича – гімну, оди, послання, елегії. Простежується наявність у віршах поета ознак традиційних жанрів (насамперед на ідейно-змістовому рівні). Виділяються різновиди жанрів послання та елегії. Аналізуються тематика, провідні мотиви, особливості композиції та стилю віршів, що співвідносяться з античними жанрами гімну, оди, послання, елегії.

Ключові слова: класичні жанри, гімн, ода, послання-заклик, послання-звертання до конкретної особи, елегія, тема, мотив незустрічності, урочисто-піднесений, героїчний і трагічний пафос, макрообраз України.

В статье рассматриваются классические жанры лирики украинского поэта из канадской диаспоры Яра Славутича – гимна, оды, послания, элегии. Выявляются признаки традиционных жанров в стихах поэта (в первую очередь, на идейно-смысловом уровне), разновидности жанров послания и элегии. Анализируются тематика, мотивы, особенности композиции и стиля гимна, оды, послания, элегии в поэзии Яра Славутича.

Ключевые слова: классические жанры, гимн, ода, послание-призыв, послание-обращение к конкретному лицу, элегия, тема, торжественно-возвышенный, героический и трагический пафос, макрообраз Украины.

In the article the classic genres of poetry of the Ukrainian poet from Canada – Yar Slavutich – hymn, ode, message, elegy. Accordance of poems is traced to the traditional genre signs. The varieties of genres of message and elegy are selected. A subject, features of composition and style of poems are analysed.

Key words: classic genres, hymn, ode, message-appeal, message-address to the concrete person, elegy, theme, solemnly-elevated, heroic and tragic pathos.

Більшість із класичних жанрів лірики походять з літератури часів античності. Їхня відмінність зумовлювалася емоційно-оцінними установками, такими як радість, печаль, гнів. Відповідно в ній виділені такі типи античних жанрів: урочисті, скорботні (сумні) та сатиричні. До урочистих відносять гімн, дифірамп, оду, панегірик, пеан, послання, епіталаму; до скорботних – елегію та епітафію; різновидом ліричної сатири є епіграма. «Міметична функція жанрів закріплювалася в естетичних нормах, тобто стійких художніх ознаках. Так виникли зразки, іншими словами, класичні жанрові форми літератури» [3, с. 6]. На них орієнтувалися поети наступних епох, у тому числі й українські, як у попередні часи, так і сьогодні. У поетичному доробку українського поета з Канади – Яра Славутича – широко представлені жанри, закорінені в античність. Серед них гімни, ода, послання, елегія. Оскільки детального системного розгляду їх на сьогодні немає, ми й ставимо собі за мету їх аналіз у даній статті.

Жанр гімну в творчості Яра Славутича представлений єдиним зразком – віршем «Український славень» (1996 р.). Це своєрідний переспів вірша

П. Чубинського «Ще не вмерла Україна...» (музику до нього написав М. Вербицький), що після проголошення незалежності України став державним гімном країни. Композиційно твір Яра Славутича складається з трьох катренів, кожен з яких має свій сюжет, відбиває певний важливий для українського народу політичний аспект. Тема першого – українці почали служити рідній країні, нарешті вільній від інших країн:

Відновились Україна,
Держава і воля.
Всього світу українцям
Усміхнулась доля [7, с. 436].

У другому катрені мова йде про державний герб, прапор та мову, що врятовані та знову шануються народом як народні та національні символи. У третьому катрені наявний екскурс в історію: розповідається про довгу боротьбу народу за свободу: «Душу й тіло ми складали / За нашу свободу. / Доведемо, що й ми гідні / Козацького роду» [7, с. 436]. Асоціативно виникає думка: здобути свободу мало, необхідно її зберегти, як найвищу людську цінність. «Ярові Славутичу неймовірно поталанило – дожити до народження нової Украї-

ни, якою снили покоління української еміграції» [4, с. 77]. Для поезики гімнів характерні піднесеність інтонації, урочистий тон, монументальність образів. Саме таким є «Український славень» Яра Славутича, в якому стверджуються високі принципи національної свідомості. Вірш має пісенну інтонацію, яка досягається засобами ритмомелодики (жіноча рима, мелодійність чергування кількості складів тощо).

Яр Славутич не оминув і жанр оди. Ода (гр. *ōdē* – пісня) – первісно – пісня на будь-яку тему, яка виконувалася в давній Греції хором під музичний супровід; пізніше – «хвалебний вірш, який присвячено ушляхенню важливих історичних подій або видатних осіб» [1, с. 291]. У Яра Славутича небагато од, але вони вагомі за своїм якісним наповненням. У них прославляються героїзм, патріотизм людей. Так, у вірші «Прослава» поет із піднесеним пафосом проголошує хвалу ічкерському народові за те, що той гідно піднявся на боротьбу проти Росії: «Хвала ічкерам, богатилям! / У вас немає на честі плям. / Ви гідно стали, як древній грек, / За рідну саклю і за чурек» [7, с. 412]. Яр Славутич проводить паралель між ічкерським народом та українським, називаючи їх братами, адже обидва народи потерпали довгий час від московських вождів. Образи останніх зображені контрастно до образів ічкерів: «Ганьба московським вождем, царям! / Хвала ічкерам, богатилям» [7, с. 412].

Яр Славутич не міг не написати оду на честь своєї батьківщини. Таким є і вірш «Спарта», присвячений Запоріжжю: «Славлю тебе, Запорожжя предвічна прамати» [7, с. 237]. Запоріжжя постає колискою національної свідомості та національно-визвольної боротьби українців, колискою найкращих в історії України воїнів – козаків. Велич Запорозької Січі автор підкреслює, порівнюючи її з величиною давньогрецького міста Спарта, що виконувало такі ж функції. Запорозька Січ, як і Спарта, залишилась в історії, але слава про них живе у віках. Возвеличуючи Запорозьку Січ, визвольну боротьбу козаків за свободу України, Яр Славутич пише: «Вирвись, вулкане повстання, із полум'я й криці, / На запорозьким степу!..» [7, с. 237]. Поет вірить, що і в сучасності є постаті, які гідно продовжать справу предків, щоб відродити минулу славу. Своєрідністю оди «Спарта» є її відчутний зв'язок із жанром послання. Яр Славутич присвятив оду й своїй другій батьківщині – Канаді – під назвою «Канадський славень». Канада постає в образі дому, матері, а емігранти з України – вартовими та вірними синами, що несуть у своїх серцях «Любов і славу путь» [7, с. 204].

Серед античних жанрів у творчості Яра Славутича досить вагоме місце займає жанр послання. Сучасне послання за Ю. Клим'юком – «це письмове звернення до особи чи групи з метою довести до його чи їх відома позиції автора з певного питання» [3, с. 75]. У творчості Яра Славутича найчастіше зустрічаються послання-заклики, які можна віднести до громадянської лірики: вони спрямовані на пробудження національної свідомості

(«Чи не гоже, браття, спогадати...», «До гетьманіча Данила», «Гербозневажникам», «Гетьманські горять книгозбірні...»). Адресатом послань-закликів є одночасно індивід – українець та український народ у цілому. Яр Славутич, характеризуючи долю народу, закликає: «Вставай, українче, вставай» [7, с. 315]. Послання мають дидактичний характер: поет неодноразово наголошує на тому, що треба згадувати та пам'ятати своє коріння: «В наших жилах кров тече трипільська» [7, с. 36]. Але жити лише одними спогадами «про діла гучні, давно минулі» [7, с. 36], за його настановою, не можна.

Яр Славутич завжди виявляв велику любов до українського народу, мріяв про його кращу долю. Тому у своїх поезіях висловлював критичні думки, спрямовані проти політичного режиму Радянського Союзу, і вів (передусім зброєю слова) боротьбу з тими тенденціями, поглядами і позиціями людей, які стояли на заваді прогресу України як держави. Так, у вірші «Гербозневажникам» поет виступає проти радянської ідеології. Українців він називає плебеями, тобто пригнобленими людьми. Історія знає багатьох видатних «предків прастарих», які передали у спадок «символ подвигів» – український герб, образ якого асоціативно виникає у вірші. Але для сучасників не те щоб шанувати та розмовляти про нього, а й: «Ректи про князя, гетьмана – це гріх! / Це первородний для плебейства злочин. / Ганьба смертельна...» [7, с. 171]. В атмосфері деспотизму лише ліричний герой стоїть ніби осторонь та дивується цим тенденціям. Він закликає не забувати, що ми – українці, «поклонитися» своїм героям, а не нав'язаним: «І в хutorянській ніші мавзолея / Постав погруддя рідного плебея» [7, с. 171]. Асоціативно виникає образ «вождя світового пролетаріату» – В. І. Леніна, тіло якого після смерті забальзамували та помістили у мавзолей. Вірш «Гербозневажникам» є гостро-викривальним, інформативним, дидактичним посланням.

Є у Яра Славутича послання-звертання до конкретних осіб («До Ігоря Костецького», «Петрові Васильовичу Одарченкові», «Ігореві Качуровському», «Олексі Ізарському»). Вони вибудовуються як умовний діалог між автором та адресатом, емоційно напружений, полемічний. У композиції умовного діалогу є звернення до адресата, власні репліки автора в бік адресата. Зведені послання побудовані таким чином: на початку вірша автор відзначає відмінність ліричного героя і адресата (вік, місце народження), далі зазначає спільність їхньої мети – поетична творчість та перекладацькі діяльність: «Зате злилися наші голоси, / Запрагли чару давньої краси» [6, с. 149]; або: «Лиш ми, приречені, удвох, / Нових набувши перемог, / Не замовкаємо й на мить!» [6, с. 478].

Вищенаведені вірші-послання мають окремі ознаки оди: вираз визнання та високої оцінки творчості адресатів, поваги і захоплення їхнім життям, пафос прославлення людини-поета, творчої особи. Тобто послання у Яра Славутича виходять за межі означеного жанру: в них поєднано ознаки послання й оди. Так, у вірші «Петрові Васильови-

чу Одарченкові» стверджується: «А Вам за вклад у творчості світи / Державний Орден треба піднести» [6, с. 477]. Урочистість пафосу, емоційність вислову поваги та захоплення людиною, яка дожила до сторічного ювілею, здійснюючи «життєві подвиги», хоча життя йшло «стежною крутою» та «хижо в дикій боротьбі» [6, с. 477].

Осібне місце у поезії Яра Славутича посідає вірш-елегія. Звичайно, в елегії в українській літературі не збережено її структурний канон двовірша із специфічним римуванням, але змістовно й емоційно вони перегукуються з античною елегією. За сучасним трактуванням, елегія (від гр. *elegeia*, *elegos* – скарга) – «жанр лірики медитативного, меланхолійного, почасти журливого змісту» [5, с. 225]. Елегії Яра Славутича тематично всеохопні: туга за Батьківщиною, смуток, зумовлений розумінням непоправності втрат відомих правозахисників, борців за незалежність України, тривога за світ і своїх рідних. Тематику більшості елегій зумовлено естетичним характером епохи, суспільною свідомістю. Для елегій Яра Славутича властиві прийоми драматизації та динамізації тексту: засоби акцентування образів, деталізація, антитеза, образи-символи. Пафос смутку в його елегії виражено на рівні мікроструктурних елементів, що мають змістове значення, колізій, що передають психологічний стан ліричного героя та інших дійових осіб. Деякі з елегій Яра Славутича уже в назві мають авторську вказівку на жанр («Осінь елегія»). У вірші «Елегія» розгорнуто мотив смерті як самопожертви ліричного героя: він гине від кулі ворогів заради батьківщини, яка завжди у його думках. Вірш було написано під час другої світової війни, у ньому відображено національні устремління поета:

Коли мене в бою поцілить куля
І я впаду, поранений смертельно,
Передихаючи, зведусь на руки
І пригадаю південь України [7, с. 21].

Ліричний герой готовий в ім'я свободи Батьківщини померти у бою. Така смерть викликає повагу. Мотив самопожертви надає елегії героїчного пафосу. Тема війни досить широко осмислюється в елегіях Яра Славутича на різному історичному матеріалі, який вводиться через окремі деталі-реалії. Так, наприклад, в одному з віршів зауважено: «Прилетіла з луку / Ханська харалуга» [7, с. 53]. Хронопомічна деталь екстрапольована на тему боротьби з ханською ордою, але асоціативно вона пов'язана із сучасністю.

Цілісність елегійних творів Яра Славутича досягається як на рівні пафосу, так і сюжету, що зумовлюється їх філософічністю та психологізмом. Так, у вірші «Мати» поет передає переживання матерів, сини яких – солдати. Пафос вірша трагічний, пов'язаний з темою війни. У його структурі поєднано різні часові виміри: сучасне – недалеке минуле – невизначене майбутнє, що відобразилось і на поділі вірша на п'ять строф. В образі матері, яка «Посилає слова до Бога / І чекає з війни синів»

[7, с. 101], уособлюється доля всіх матерів. Асоціативно він постає як макрообраз України.

«Осінь елегія» Яра Славутича, за словами І. Качуровського, яскраво свідчить про неокласицистичні позиції автора [2, с. 145]. У вірші простежується паралель між життям природи та життям людини. Ліричний герой відчуває осінь у душі, що екстрапольовано на мотив досягнення людиною зрілості, за якою йде старість та відхід у небуття: «І я, що пройшов рокотання шалене, / Молюсь і благаю: – О Боже, верни / Трояндої радості літо натхненне, / Смарагдову тирсу моєї весни!» [7, с. 137]. Цей стан співвідноситься з осінню як порою року. Але якщо у природі осінь змінюється весною, тобто є циклічність руху в межах року, то в житті людини весна, тобто молодість, як і літо, не може повернутися:

Безумовно, є у Яра Славутича елегії, про тугу за рідною землею. Зокрема, «Я вже ніколи довіку тебе не побачу...». Мотив незустрічності розгортається на рівні сумовитого, трагічного пафосу. Ліричний герой сумує за батьківщиною, на яку не може через об'єктивні обставини повернутися. Він намагався знайти заміну рідній землі, але прийшов до висновку: «Другої в світі такої ніде не знайти!» [7, с. 182]. «Я» ліричного героя співвідноситься з «я» автора. У вірші є згадка про його предків і родину. Я і в елегії «Пам'яті матері», образ матері в елегії «Я вже ніколи довіку тебе не побачу...» асоціативно співвідноситься з макрообразом України: «Мамо, ніхто в облогах таких / Не зазнавав страждань навісних» [77, с. 186]. У цьому вірші теж поєднано ознаки оди та елегії. До оди його наближає мотив прославлення, любові до матері: «Благословенна і найдорожча! / В серці живеш ти, божеська проща, / Богозахисна стріхо моя, / Жайвора виспів, трель солов'я» [7, с. 186]. За трагічним пафосом, відчуттям тяжкої долі матері-України, сповненої «навісних» страждань, вірш є елегією.

Особливим відчуттям трагічного позначені елегії Яра Славутича на смерть, зокрема, видатних діячів української культури (своєрідні поетичні некрологи). Елегія на смерть, або «прощальне по-смертне слово» (Ю. Клим'юк), є більшим за обсягом, на відміну від епітафії, віршем, у якому звучить захоплення, повага до покійного, співчуття його долі, гіркота втрати, сум за ним. Ю. Клим'юк зазначає, що «часто в посмертних словах переважають панегіричні мотиви, громадянський пафос» [3, с. 141]. Тому він не вважає цей тип віршів різновидом елегії. Але, аналізуючи твори Яра Славутича, можна стверджувати, що його некрологічні вірші сповнені елегійних настроїв, тому їх можна віднести до жанру елегії. Як тужлива елегія звучить вірш Яра Славутича «Сорока». Він присвячений М. Сороці, який виплекав собі кущик рози у пору північного літа та «заснув навік біля галузки рожі» [7, с. 291]. Жанрова своєрідність прощального слова зумовлена традиціями народного плачу. Зокрема, це виявляється у вживанні фольклорного звертання: «О туго мужа!» [7, с. 291].

Є у Яра Славутича філософські елегії, де художньо осмислюється людська доля. В одному з таких віршів поет пише: «Доля – як вирва на площі!» [7, с. 123]. В іншому – ставить риторичні питання, адресовані долі: «Де ж ти діла, розгубила гнів? / Для якого спокою приспала / Полум'яні пориви синів?» [7, с. 123]. У такий спосіб ліричний герой намагається з'ясувати, чому доля сувора до тих, хто у житті проявляє героїзм, сміливість. Подібні вірші до елегії наближає трагічний пафос, що супроводжує розвиток мотивів сорому, недбалості, пустоти, нещастя, помсти, поглиблюється через образи вовчої нори, вічної рани в душі тощо. Сумовитий настрій пов'язаний із мотивами нещасної долі, незустрінності та страждання.

Таким чином, із канонічних жанрів, що закорінені в літературу античності, у Яра Славутича наявні гімн, послання, ода й елегія. Для них характе-

рні ознаки відповідних традиційних жанрів. Так, гімн «Український славень» відзначається урочисто-піднесеним пафосом, а посланням притаманні адресність, дидактичність, викривальний пафос тощо. Антична форма вірша Яром Славутичем здебільшого не збережена. Так, у нього немає елегійних дистихів, хоча вірші з сумовитим, трагічним пафосом цілком підпадають під жанрове визначення елегії («Осіння елегія»). Серед віршів-послань виділяються вірш-заклик («Гербозневажникам») та вірш-звернення до конкретної особи («Олесі Ізарському»). Властива Яру Славутичу і дифузія жанрів, зокрема у вірші «Пам'яті матері» поєднано ознаки оди та елегії. «Червоною лінією» в античних жанрах Яра Славутича проходить тема історичної долі України, образ якої у деяких віршах (наприклад, «Мати») асоціативно впливає з образу матері

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О. Теорія літератури : [підручник] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
2. Качуровський І. На позиціях неокласицизму (передача з радіо «Свобода») / І. Качуровський // Творчість Яра Славутича : Кн. II. – К. : Дніпро ; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 145–146.
3. Клим'юк Ю. І. Лірика Івана Франка як система жанрів / Ю. І. Клим'юк. – Чернівці : Рута, 2006. – 406 с.
4. Куценко Л. «Ти мені – як примарна оаза» / Л. Куценко // Січеславський збірник : До 80-річчя Яра Славутича. – Дніпропетровськ : Січ, 1998. – С. 76–83.
5. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Терешка]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 753 с.
6. Славутич Яр. Поеми та поезії : повне видання (1937–2004) / Яр Славутич. – Едмонтон : Славута, 2004. – 650 с.
7. Славутич Яр. Твори : У 5 т. / Яр Славутич. – Т. 1 : Поезії (1937–1997). – К. : Дніпро ; Едмонтон : Славута, 1998. – 470 с.